

Spåntak

Täckning med
hyvlade stickspån
som spikas med hjälp
av en riktbräda.
Teckning efter foto-
grafi (Norrbottnens
museum)

Taktäckning med spån har lång tradition i Sverige. Man skiljer på två olika sorter, kyrkspån och stickspån. Kyrkspån har funnits åtminstone sedan tidig medeltid. Stickspån har använts från mitten av 1800-talet, när spik började framställas industriellt, fram till 1950-talet.

Kyrkspån

Kyrkspån ligger nästan bara på kyrkor eller herrgårdar. Det är kraftiga, kilformade spån av furu eller gran, någon gång ek, ca 2,5 cm i den tjockaste delen. Virket måste vara rakvuxet och kvistfritt. Spånen spjälkades förr för hand ur kubbar av rätt virke och täljdes med yxa till rätt form.

Idag tillverkas kyrkspån maskinellt med en sågad och en spjälkad yta. Den spjälkade vänds uppåt. Undertaket består vanligen av liggande brädor. Tak av kyrkspån ska regelbundet underhållas med trä tjära.

Stickspån

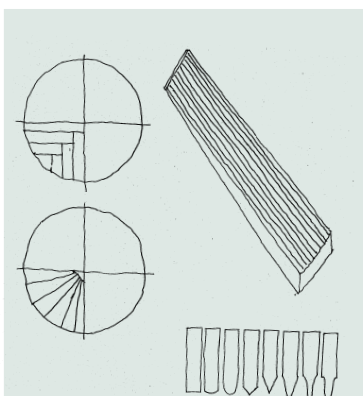
Stickspån har många olika benämningar, t ex takstickor, spiller eller pärt. De är tunna, 3–7 mm tjocka. Längden varierar, men är vanligen 40–60 cm.

Det finns många olika traditioner för tillverkning och läggning av spån. De kan vara späntade, hyvlade eller sågade och man har använt

virke av gran, furu eller asp. Virket ska vara rakvuxet och kvistfritt. Stickspån ska läggas på ett väl luftat underlag och hör ihop med bostadshus med kallvind eller ouppvärmda uthus. Klovor med den runda sidan uppåt eller glest liggande brädor är vanliga undertak. Stickspån har också använts som undertak till tegel- eller betongpannor.

Stickspåntaken har varit mycket vanliga, nästan dominerande, på landsbygden i stora delar av landet. Genomförandet av jordreformerna under 1800-talet, då många nya byggnader uppfördes, medverkade till den stora spridningen. De lätta stickspånen passade också bra till de allt större lantbruksbyggnaderna.

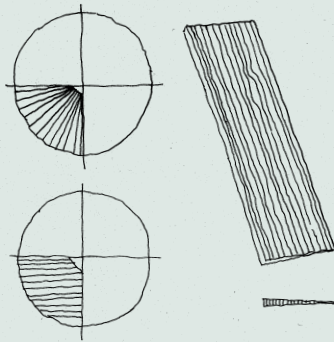
Var rädd om gamla spåntak! Ofta ligger stickspånen kvar under ett nyare yttertak av tegel eller plåt. Om spåntaket är intakt fungerar det utmärkt som undertak.

Kyrkspån. Hela spånet är kilformat. Nederdelen kan ha olika dekorativa former.

Spåntat stickspån

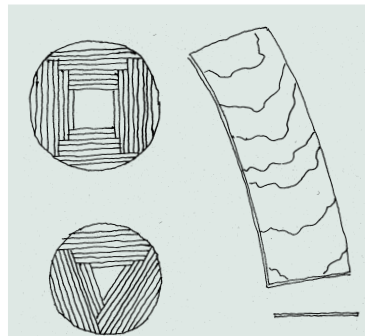
Spåntat stickspån framställs för hand med spånkniv eller maskinellt. En kubbe klyvs först i fyra "spånämnen". Därefter spjälkas spånets längs med ämnet och träets fibrer. Eftersom inga fibrer är avskurna blir spånets styvt och motståndskraftigt. Man räknar med att ett stickspåntak håller i 50–60 år, under gynnsamma förhållanden ännu längre.

Spåntat stickspån. När spånen spjälkas följer man träets fibrer och spånen blir styva och hållbara.

Hyvlat stickspån

Att hyvla spån går snabbare än att handspånta och kräver inte lika bra virke. Hyvelstålet skär av fibrerna i träet, vilket gör spånets böjligt. Ett yttertak av hyvlat spån är inte lika hållbart som ett av spåntat. Det håller vanligen inte mer än 25–30 år.

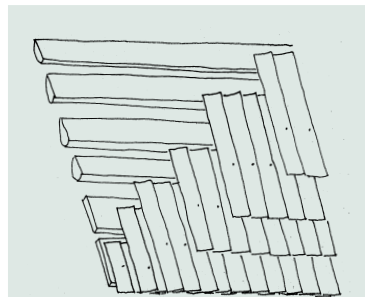
Hyvlat stickspån. Träets fibrer är delvis avskurna, spånen blir böjliga och utsidan har fjäll. Fjällen skall peka ut och ned över taket. Då rinner vattnet bort från veden. Om spånen läggs fel samlas regnvatten i fickorna.

Sågat spån

Sågade spån görs ganska tjocka, ca 1 cm, och tas fram med blocksågning. Den sågade ytan suger upp vattnet och torkar långsamt. Tak av sågat spån är därför mindre hållbara än övriga spåntak. Som väggbeklädnad håller dock sågade spån bra.

Läggning

Spånen läggs överlappande nerifrån och upp och spikas i överlappet så att spikskallen döljs av nästa lager. Spåntade och hyvlade stickspån läggs omlott också i sidled. Ibland byter man riktning varje varv, ibland läggs hela taket åt samma håll. Trelagstäckning är vanligast, men det finns tak med längre spån och fler lager. Är spånen från början lagda som undertak är det ofta bara två lager.

Trelagstäckning. Börja nerifrån. Första lagret används 1/3 spån, nästa 2/3 och tredje lagret ett helt spån.

Avtäckning

Två ihospikade brädor är den vanligaste nocktäckningen, men spåntade spån kan ibland läggas med sista varvet överskjutande över nocken. Hyvlat spån kan också vara vikta över nocken. På gaveln har man i regel vindskivor och/ eller vattbrädor.

Spik

Spånspik bör vara mycket tunn, om spiken är för tjock spricker spånen. Förr användes företrädesvis blank trådspik till spånspikning. Den har ungefär samma livslängd som spånets, vilket gör att det blir lättare att riva vid omläggning.

Ett sätt man förr använt för att spara spik är att klämma fast spånen med långa träslanor (slims) och spika glesare.

Behandling

Stickspånen har ibland impregnerats, doppats eller kokats i en lösning av vatten och t ex järnvitriol. Röd färgning har förekommit, men det är mycket ovanligt att taket ströks med trätjära. Oftast har stickspåntaken lämnats helt obehandlade.

Underhåll och lagning

Stora träd nära ett spåntak är inte bra. Barr och löv håller fukten kvar och mossan växer. Sopa rent med piassavakvast. Gå inte på taket, spånen är sköra, utan använd en stege som underlag.

Mindre skador eller hål kan lagas med nya spån. Ett gammalt spåntak som är alltför dåligt för att repareras kan ersättas med ett nytt. Nytt spån, både spåntat och hyvlat, finns att få om man beställer i god tid.

Om spånen ligger som undertak men inte är tillräckligt täta kan man täcka med en oljehärdad board som underlag för ett nytt yttertak.

Om du ska laga eller lägga nytt: se efter hur spånen på ditt spåntak ser ut och hur de ligger och gör på samma sätt.

Litteraturtips

Stina Wedman: *Stickspån. Pärt, spiller, spilkspån*. Riksantikvarieämbetets förlag 1998.

Spåntak ingår i serien

Information om byggnadsvärd

utgiven av länsstyrelserna i Gävleborgs, Västmanlands och Örebro län.

Utgivning har skett med stöd av Riksantikvarieämbetet.

Text och illustrationer:

Blomberg & Linscott Arkitekter

Grafisk form: Oforn

Tryck: Sahlanders Grafiska AB 2001

Bladen kan beställas från

Länstyrelserna i Gävle, Västerås

och Örebro eller hämtas från

www.raa.se/trad&bygg2000

Ditt länsmuseum kan ge ytterligare

råd och tips om bra hantverkare.